

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ПУТЕВИ И ДОМЕТИ ДИЈАЛЕКАТСКЕ ЛЕКСИКОГРАФИЈЕ

Зборник радова са истоименог међународног научног скупа

Приредила
Јордана Марковић

Ниш 2013.

САДРЖАЈ

Слободан Реметић ШТА ОЧЕКУЈЕМ(О) ОД ДИЈАЛЕКАТСКОГ РЕЧНИКА?	11
Недељко Р. Богдановић ОТВОРЕНА ПИТАЊА ИЗРАДЕ ДИЈАЛЕКАТСКИХ РЕЧНИКА За увод у јавну расправу на округлом столу	25
Драгољуб Петровић ДИЈАЛЕКАТСКА РЕЧ КАО ТЕМЕЉ ИСТОРИЈСКОГ ПАМЋЕЊА	31
Мариола Мостовска, Валентина Цв. Бонджолова ДИЈАЛЕКТНИ ДУМИ В БЪЛГАРСКО-ПОЛСКИЯ РЕЧНИК НА РАЗГОВОРНАТА ЛЕКСИКА	41
Жарко С. Бошњаковић ЛЕКСИКОЛОШКО-ЛЕКСИКОГРАФСКИ ПРИСТУП 'СПЕЦИФИЧНОЈ' ЛЕКСИЦИ	57
Милета Букумирић ЛЕКСИКОГРАФИЈА КОСОВСКО-РЕСАВСКИХ ГОВОРА НА ПОДРУЧЈУ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ	75
Светлана Ж. Давкова-Ѓоргиева СЛОВЕНСКИ И НЕСЛОВЕНСКИ ЛЕКСИЧКИ ЕЛЕМЕНТИ И МАКЕДОНСКИОТ ДИЈАЛЕКТЕН АРЕАЛ (лексичко-семантичка сфера на покуќнински предмети и посатки)	87
Ана Р. Савић Грујић НЕГАТИВНА НОМИНАЦИЈА ЧОВЕКА МОТИВИСАНА ГОВОРОМ	99
Гордана С. Драгин СТАТУС ЛЕКСИКЕ ГОВОРА НОВОГ САДА	115
Мирјана Илић РАЗВОЈ ЛЕКСИКОГРАФСКИХ ДЕФИНИЦИЈА У РЕЧНИЦИМА ЈИ СРБИЈЕ ...	123
Марина С. Јањић ПРАГМАТИЧКИ ПРИСТУП ДИЈАЛЕКАТСКОЈ ЛЕКСИЦИ У НОВИНАМА ВРАЊСКИМ	131
Јашовић М. Голуб ДИЈАЛЕКАТСКА ЛЕКСИКА У СТИХОЗБИРЦИ СТРАОРИ РАТКА ПОПОВИЋА	143
Надежда Д. Јовић О КОНЦЕПЦИЈИ ТЕМАТСКОГ РЕЧНИКА <i>ХИЛАНДАРСКОГ</i> <i>МЕДИЦИНСКОГ КОДЕКСА</i>	149
Марина С. Јуришић ИЗРАДА ЈЕДИНСТВЕНОГ РЕЧНИКА ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКЕ ДИЈАЛЕКАТСКЕ ОБЛАСТИ	161

Владислав Вл. Маринов ХИБРИДНИ ГЛАГОЛИ ВЪВ ВЛАШКИЯ ДИАЛЕКТ В ГР. БРЕГОВО (ВИДИНСКО)	167
Бранкица Марковић ДИЈАЛЕКАТСКА ЛЕКСИКОГРАФИЈА У ВОЈВОДИНИ	177
Јордана Марковић ДИЈАЛЕКАТСКИ РЕЧНИК КАО СЛИКА СВОГ АУТОРА	193
Марјан Марковиќ ЕТИМОЛОШКА АНАЛИЗА НА НАЗИВИТЕ ЗА 'МОЛИВ' И 'ХАРТИЈА' ВО СЛОВЕНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ (според материјалот од Општословенскиот лингвистички атлас)	203
Тања З. Милосављевић ПОСТУПЦИ ЛЕКСИКОГРАФИСАЊА ВАРИЈЕТЕТА У НОВИЛИМ ДИЈАЛЕКАТСКИМ РЕЧНИЦИМА	209
Милица П. Мимовић ПРИЛОГ ТЕРМИНОЛОГИЈИ ГОДИШЊИХ ОБИЧАЈА У БРЊАКУ	221
Љиљана Недељков МОДЕЛ ЗА ИЗРАДУ РЕГИОНАЛНОГ РЕЧНИКА ТРАДИЦИОНАЛНЕ КУЛТУРЕ	231
Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska СЛОВАРЬ НАРОДНЫХ СТЕРЕОТИПОВ И СИМВОЛОВ – ПРОЕКТ У РЕАЛИЗАЦИЈА	247
Анелија Василева Петкова ДИЈАЛЕКТНА ЛЕКСИКА И ТОПОНИМИ	259
Михај Н. Радан ДИЈАЛЕКАТСКА ЛЕКСИКА И РЕКОНСТРУКЦИЈА НЕКАДАШЊЕГ ПРЕДМИГРАЦИОНОГ СТАЊА (НА ПРИМЕРИМА ЛЕКСИКЕ КАРАШЕВСКИХ, ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИХ И КОСОВСКО-РЕСАВСКИХ ГОВОРА)	265
Јованка Ј. Радић О ФОРМАЦИЈАМА СА СУФИКСОМ -ИЦА И АНТРОПОНИМОМ У ОСНОВИ (дијалектолошки, ономастички, логичко-граматички и „феминистички“ аспект)	283
Драгана И. Радовановић КОМПЛЕМЕНТАРНОСТ РЕЧНИКА И ЛИТЕРАРНИХ ПРИЧА О РЕЧИМА	295
Александра Р. Лончар Раичевић СИЛАЗНИ АКЦЕНТИ ВАН ПРВОГ СЛОГА (ДИЈАЛЕКАТ – СТАНДАРД)	305
Никола И. Рамић ПОЛИСЕМИЈА И СЕМАНТИЧКА ДИФЕРЕНЦИРАЊА У ДИЈАЛЕКТИМА	315
Рада Р. Стијовић ДИЈАЛЕКАТСКИ РЕЧНИЦИ И ГРАМАТИКА	327

Срето З. Танасић ДИЈАЛЕКАТСКА ЛЕКSIKA У НАШЕМ ЈЕЗИКУ	337
Катица А. Трајкова ЛЕКСИКАТА НА СТАНИСЛАВОВИОТ ПРОЛОГ ВО РЕЧНИКОТ НА ЦРКОВНОСЛОВЕНСКИОТ ЈАЗИК ОД МАКЕДОНСКА РЕДАКЦИЈА	347
Татјана Г. Трајковић ОНОМАСТИЧКА ГРАЃА У ДИЈАЛЕКАТСКИМ РЕЧНИЦИМА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ	357
Љубисав Н Тирић ОБИМ ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈЕ И МЕРА ЕГЗЕМПЛИФИКАЦИЈЕ У ДИЈАЛЕКАТСКИМ РЕЧНИЦИМА	369
Миљана-Радмила М. Ускату О КАРАШЕВСКОМ ОБРЕДУ И ТЕРМИНОЛОГИЈИ КРШТЕЊА	377
Гоце Цветановски ОКОЛУ РАБОТАТА НА РЕЧНИКОТ НА СЕВЕРНОТО МАКЕДОНСКО НАРЕЧЈЕ (РСМН)	387
Дијана М. Црњак СУФИКСАЛНА ТВОРБА ЗООНИМА У ПАСТИРСКОЈ ЛЕКСИЦИ ЛАКТАШКОГ КРАЈА	397
Feliks Czyzewski SŁOWNICTWO GWAR UKRAIŃSKICH POŁUDNIOWEGO PODLASIA (WSCHODNIEJ POLSKI) A POTRZEBY LEKSYKOLOGRAFII GWAROWEJ	413

ИЗРАДА ЈЕДИНСТВЕНОГ РЕЧНИКА ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКЕ ДИЈАЛЕКАТСКЕ ОБЛАСТИ**

Сажетак: У раду се указује на предности израде јединственог речника призренско-тимочке дијалекатске области и на погодности око рада на њему с обзиром на чињеницу да је досада објављен велики број дијалекатских речника везаних за поменуте говоре. Такође је дат предлог да се у формирању принципа на основу којих ће речник бити уобличен пође од искустава са *Речником српских говора Војводине*. Затим се даје кратак осврт на проблеме везане за структуру потенцијалног речника и структуру његових одредница.

Кључне речи: Призренско-тимочка дијалекатска област, дијалекатски речници, лексикографија, структура речника, структура одредница.

1. Читајући један већи рад професора Недељка Богдановића, у коме је евидентиран репертоар проблема на које се може наићи приликом израде дијалекатских речника, и након вишемесечног проучавања рукописа *Црно-травског речника* (Стојановић 2010), уверила сам се колико је нерешених питања која очекују аутора једног таквог дела. Ипак, идеју о састављању јединственог речника призренско-тимочких говора, коју сам чула од професора Слободана Реметића, сматрам изузетно добром. Овом приликом желим да укажем на то да *Речник призренско-тимочких говора* има доста добрих услова за настајање, и да се у формирању принципа на основу којих ће речник бити уобличен треба поћи од искустава са *Речником српских говора Војводине* (Војвођански). Такође, изнећу врло кратко инвентар потенцијалних проблема везаних за структуру самог речника, али и за структуру његових одредница.

* Marina.Jurisc@isj.sanu.ac.rs

** Овај прилог резултат је рада на пројекту 178020 - *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2. Домаћа лингвистика већ сада поседује већи број речника оних говора који припадају призренско-тимочкој дијалекатској области: *Речник народног говора у Црној Реци* М. Марковића (1986; 1993), *Речник пиротског говора* Н. Живковића (1987), *Лужнички речник* Д. Манића (1997), *Речник села Каменице (код Ниша)* В. Јовановића (2004; 2007), *Речник говора јаблиничког краја* Р. Жугић (2005), *Тимочки дијалекатски речник* Ј. Динића (2008)¹, *Црнотравски речник* Р. Стојановића (2010) и још се увелико припрема неколико већих речника². Лексичку грађу, обично тематског типа (повртарску, ткачку), наћићемо и у мањим објављеним радовима, на пример: *Јужноморавска повртарска лексика* Ј. Марковић (1997), *Ратарска и повртарска лексика села Дебелице* Ј. Милошевић-Петровић (2009), *Ткачка лексика југоисточне Србије* Ј. Марковић (2006), *Метеоролошка лексика у говору Сврљига* М. Пејчић-Митић (2007). Верујем да би и студентски радови (семинарски и дипломски) могли бити добар извор података, а не треба игнорисати ни грађу из етноисторијских и уметничких дела. Један од најважнијих извора свакако је и више десетина збирки речи из источне и јужне Србије, које поседује у својој картотеци велики *Речник српскохрватског књижевног и народног говора САНУ* (РСАНУ). Дакле, материјала за израду речника већ сада има доста и захваљујући њему – може се започети озбиљан рад, при том треба остати отворен за нова истраживања и белажења дијалекатске лексике. Предлажем још две ствари у вези са корпусом на коме би се радило: да се ономастичка грађа не уноси, као ни „тековине тзв. цивилизационе лексике“³.

3. Када је у питању техничка и методолошка основа овога потенцијалног дела, било би упутно осврнути се и на друге речнике, који нису везани за поменуту дијалекатску област. Мој предлог је да се у припремању принципа на основу којих ће речник бити уобличен пође од *Речника српских говора Војводине*. Наиме, према речима професора Богдановића: „У фонду српске лексикографије народних говора *Речник српских говора Војводине* први је, и једини, речник рађен тимски, по осмишљеном пројекту, научно устројен, методолошки конципиран, и долази као резултат дугорочног посла Института

¹ речнику (Динић 2008) налази се, поред нових лексема, и језичка грађа из претходних речника истог аутора (Динић 1988; 1990; 1992).

² Према мојим сазнањима Драгољуб Златановић и Љубисав Ђирић припремају речнике пиротског и лужничког говора.

³ Када је у питању укључивање ових речи, *Војвођански речник* је променио своју првобитну концепцију: најпре их није регистровао (у првој свесци) а касније их је уносио селективно, тј. само оне које су успеле да се „стабилизују у општем лексикону [...] или се, процесима полисемије, специјализују за значења из термилошки обележеног репертоара“ (Војвођански II: 7).

за јужнословенске језике Филозофског факултета и Матице српске из Новог Сада⁴. То је најбољи дијалекатски речник српскога језика који је досад рађен, а чињеница да је у питању „речник дијалекатâ” охрабрује – ако је у њему, поред најраширенијег шумадијско-војвођанског дијалекта, укључен и смедеревско-вршачки и српски говори у румунском Банату (карашевски говор), вероватно ће бити изводљиво обухватити истим речником призренско-тимочке поддијалекте и поред очигледних разлика које постоје између њих.

4. Почетак рада на састављању овога речника захтева да се најпре одлучи каква ће бити његова структура, и ту бисмо требали поћи од решења која нам нуди *Војвођански речник*.

Речи би, дакле, требало дати у оним фонетским облицима у којима су забележене, али се мора одлучити колико ће се далеко ићи у записивању нијанси у изговору појединих гласова. Да ли ће бити обележена вредност полугласника који се отвара према вокалу *a*, какав ће бити статус редукованих гласова *j* и *v*, да ли ће бити регистрована десоноризација сугласника на крају речи и сл. или ће бити боље да текст речника буде ослобођен таквих детаља? Искуство са претходно наведеним речником потврђује да је, из сасвим практичних разлога, корисније растеретити речник од таквих детаља. Основна одредница, која се лексикографски обрађује, не би требало да буде она која највише одговара стандардној форми већ она која је најфреквентнија, а у њој треба навести све забележене варијанте и све синониме. Те варијанте и синоними биће речи уз које се дају само потврде (тј. илустративни материјал) и географска ознака, а које се упућују на основну одредницу. Питање је да ли тако треба третирати и разлике типа *дојде* / *дође*, *санке* / *санће*, *сунце* / *слнце* / *слунце* / *слџце*? Односно, да ли и облике *дојде*, *санће*, *слнце* / *слунце* / *слџце* дати као посебне одреднице са илустративним материјалом и географским ознакама, а упутити их на главну одредницу? Треба се одлучити и какав ће статус имати а) присвојни придеви (да ли ће се исто третирати *мачешки*, *кучешки* као *татков*, *мајкин*), б) како ће се обрађивати глаголске именице, в) да ли ће сваки прилог бити дат као посебна одредница или ће прилози изведени од придева наћи место у оквиру одговарајуће придевске одреднице, г) да ли ће глаголи различитог вида бити дати у истој одредници или у посебним одредницама, као они чија се видска разлика заснива на префиксацији, д) да ли се хомоними могу дати као посебне одреднице са цифром у експоненту и њ) да ли ће све изведене речи представљати посебне одреднице. Предлажем, поново, да се решења за ове дилеме преузму из дела које се налази на самом врху српске дијалекатске лексикографије.

⁴ Цитат је преузет из речи Недељка Богдановића на промоцији друге свеске *Речника српских говора Војводине*, у Матици српској у Новом Саду 17. октобра 2002. године.

5. Када је у питању структура одреднице, њен текст увек садржи одређене елементе, који не могу бити битно другачији него у другим речницима, али, у овом речнику ће се неизоставно отворити и нека додатна питања.

Најпре, код *насловне речи* мора се одлучити како ће бити дат акценат (пошто он није увек на старом месту, може бити и пренесен са старог места на претходни слог, обично са отворене, а ређе и са затворене ултимае, или може бити везан за одређени слог). Најбоље решење опет нуди поменути речник: „тада се насловна реч доноси без ознаке акента и после морфолошких (и евентуално стилистичких) информација и значења сви забележени акценатски ликови наводе се посебно, пропраћени илустративним материјалом и ознаком њиховога географског распореда, при чему се најпре наводе најраспрострањенији ликови” (Војвођански I: 14).

Грамматичко обележје насловне речи, треба бити врло сажето – уобицајене скраћенице поред одређених врста речи, код именица ознака рода, а граматичке морфеме једино ако су удружене са неком морфонолошком алтернацијом, код придева се треба слично поступити, али ће се појавити веће дилеме код глагола, ту ознаке рода и вида неће увек бити довољне. Најпре се мора одабрати облик за насловну реч код глагола (у досадашњим речницима ове говорне области обично су узимани облици презента и то 3. или 1. лица једнине), а затим треба одлучити колико далеко ће се ићи у давању података о занимљивим глаголским облицима у одредници а да је то не учини „кабастом”.

Стилистичка квалификација у одредници треба да покаже статус речи у оквиру лексичко-семантичког система као целине.

Када је у питању *значење*, најпре треба дати оно најопштије и најраширеније, а онда остала.

Контекст у коме је реч са наведеним значењем забележена треба давати разумно (дакле, за значење које је уобичајено и у стандардном језику довољна је једна потврда, а за оно што је чисто дијалекатско – више потврда).

Информације о *географском распореду* сваке речи и сваког њеног значења могу бити дате скраћеницама места на исти начин како је то урађено у речнику који сам предложила за узор.

У одредници се могу наћи и стални *синтагматски спојеви*, затим, *фразеолошки изрази*, а информације о *гласовним и творбеним варијантима*, као и сви *синоними*, наводе се иза сваке насловне речи, после основних граматичких и стилистичких података. На крају би се могле дати и *посебне напомене*.

6. Ово су само нека, прелиминарна запажања о питањима која би се појавила када се започне са израдом јединственог речника призренско-тимочке дијалекатске области, сасвим је сигурно да ће недоумица бити много

више, али то не би требало да буде оправдање да се одустане од рада на потенцијалном речнику.

Литература

- Војвођански I(–X): *Речник српских говора Војводине*, I–X, Нови Сад: Матица српска, 2000–2010.
- Митровић 1984: Б. Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац: Библиотека народног музеја у Лесковцу, књ. 32.
- Динић 1988: Ј. Динић, *Речник тимочког говора*, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXIV, Београд, 1–337.
- Динић 1990: Ј. Динић, *Додатак речнику тимочког говора*, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXVI, Београд, 263–422.
- Динић 1992: Ј. Динић, *Речник тимочког говора (други додатак)*, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXVIII, Београд, 379–586.
- Динић 2008: Ј. Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 4.
- Живковић 1987: Н. Живковић, *Речник пиротског говора*, Пирот: Музеј Понишавља, Културна баштина, књ. II.
- Жугић 2005: Р. Жугић, *Речник говора јабланичког краја*, *Српски дијалектолошки зборник*, LII, Београд, 1–470.
- Јовановић 2004: В. Јовановић, *Речник села Каменице код Ниша*, *Српски дијалектолошки зборник*, LI, Београд, 313–688.
- Јовановић 2007: В. Јовановић, *Додатак Речнику села Каменице код Ниша*, *Српски дијалектолошки зборник*, LIV, Београд, 403–520.
- Манић 1997: Д. Манић Форски, *Лујснички речник*, Бабушница: Дом културе Бабушница.
- Марковић 1997: Ј. Марковић, *Јужноморавска повртарска лексика*, Ниш: Филозофски факултет, Лексиколошка проучавања, књ. 4.
- Марковић 2006: Ј. Марковић, *Ткачка лексика југоисточне Србије*, Ниш: Филозофски факултет.
- Марковић 1986: М. Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXII, Београд, 243–500.
- Марковић 1993: М. Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*, други додатак, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXIX, Београд, 151–398.
- Милошевић-Петровић 2009: Ј. Милошевић-Петровић, *Ратарска и повртарска лексика села Дебелице*, Ниш: Филозофски факултет, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу.
- Пејчић-Митић 2007: М. Пејчић-Митић, *Метеоролошка лексика у говору Сврљига*, Сврљиг: Етно-културолошка радионица.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1—, Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ, 1959—.

Стојановић 2010: Р. Стојановић, Црнотравски речник, *Српски дијалектолошки зборник*, LVII, Београд, 1–1060.

Marina S. Jurišić

COMPILATION OF THE DIALECT DICTIONARY OF THE PRIZREN-TIMOK REGION

Summary

The paper explores the prospects for the compilation of the dialect dictionary of the Prizren-Timok region. This project is facilitated by the following: a considerable number of published dialect dictionaries related to this regional dialect, books and scholarly papers containing this lexis (frequently, thematic lexis), students' papers and, what is most important, dozens of collections of word lists with the vocabulary from the eastern and southern parts of Serbia, stored in the card catalogue of *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog govora SANU* (*The Comprehensive Serbo-Croatian Dictionary of the Serbian Academy of Sciences and Arts, SASA*). Moreover, this paper proposes that the compilation of this dialect dictionary be based upon the sources used in the compilation of *Rečnik srpskih govora Vojvodine* (*Dictionary of Serbian Dialects in Voivodina*). In conclusion, the paper reviews the structure of the prospective dictionary and its entries.

Key words: Prizren-Timok dialect region, dialect dictionaries, lexicography, dictionary structure, structure of the entries.